

વીર સંવત ૨૪૮૨, ફાગણ સુદ ૧૪, રવિવાર
તા. ૦૬-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૧૧, ૧૨, ૧૩. પ્રવચન નંબર-૪૪

‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છ ઢાળા’. પાંચમી ઢાળની ૧૧મી ગાથા છે. આમાં નિર્જરાની ભાવના સમ્યગ્દષ્ટિ ભાવે છે. નિર્જરા કોને કહેવી ? અને એ નિર્જરાની યથાર્થતા કોને હોય ? જેને આત્મા... તપથી નિર્જરા કીધી છે ને ? તપ ક્યારે કહેવાય ? કે, પહેલો આત્મા જ રાગ ને શરીરથી ભિન્ન છે એવું પોતાના સ્વરૂપનું સમ્યગ્જ્ઞાન શુદ્ધ થયું હોય, એ એમાં ઠરવાનો પ્રયત્ન કરે એને તપ કહેવામાં આવે છે. વાસ્તવિક તપ એ છે. સમજાણું કાંઈ ?

તપવું-પ્રતપન થવું - શોભિત થવું. આ આત્મા... નિજ પદની સંભાળ જેણે પહેલી કરી છે... સમજાય છે કાંઈ ? મારું સ્વરૂપ વીતરાગ શુદ્ધ સ્વરૂપ છું, પુણ્ય-પાપના રાગ રહિત મારી ચીજ તદ્દન નિર્મળ, આનંદ છે એવું જ્યાં સમ્યગ્જ્ઞાન ને દર્શન પ્રથમ થયું છે એને આવી નિર્જરા હોય છે, એને તપ હોય છે. અહીં ‘તપ’ શબ્દ વાપર્યો છે ને એમણે ? ‘તપ કરિ જો કર્મ ખિપાવૈ,...’ એને સ્વભાવમાં પુરુષાર્થની ઉગ્રતા દ્વારા કર્મ ખપે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? કહે છે કે, કર્મ તો અનાદિથી ખપે છે. કઈ રીતે (ખપે છે) ? કે,

ભાવાર્થ :- ‘પોતપોતાની સ્થિતિ પૂર્ણ થતાં કર્મોનું ખરી જવું તો દરેક સમયે અજ્ઞાનીને પણ થાય છે.’ પૂર્વે જે કર્મ બંધાયેલા છે એના પાક કાળે, એનો પાકનો સમય આવે તે સમયે પાક થઈને ઉદય થઈને તો ખરી જાય. એ તો અનાદિથી એકેન્દ્રિય, બેઠન્દ્રિય, ત્રણઠન્દ્રિય, ચોઠન્દ્રિય, નિગોદ, અભવિ અને ભવિ બધાને. સમજાણું કાંઈ ? એ તો સવિપાક નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સવિપાક એટલે કર્મ પાક થઈને ખર્યું. એમાં કાંઈ આત્માને લાભ નથી. સમજાણું કાંઈ ?

‘તે કાંઈ શુદ્ધિનું કારણ થતું નથી. પરંતુ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને આત્માના શુદ્ધ પ્રતપન વડે...’ ચાર બોલ લીધા. પેલો ‘તપ’ શબ્દ છે ખરો ને ? પહેલો તો આત્મા એની દષ્ટિમાં, રુચિમાં આખો પૂર્ણાનંદ જેને પોસાણો હોય છે, પોષાય છે. પોષાય એટલે ? હવે આજ તો કાઠિયાવાડી ભાષા સાદી થઈ ગઈ. કાલ તો હિન્દી હતી ને ? જેને પુણ્ય-પાપનું પોષાણ નથી, શરીરાદિની ક્રિયાનું પણ જેને સ્વામીપણું નથી. એક સહજ સ્વરૂપ ચૈતન્ય પૂર્ણ આનંદનો કંદ આત્મા છે એનું જેને અંતર સ્વામીપણું, દષ્ટિપણું પ્રગટ્યું છે,... ભાઈ ! એને સમ્યગ્જ્ઞાની કહેવામાં આવે છે. આહા...હા...! એ સમ્યગ્જ્ઞાનીને ઉગ્ર પુરુષાર્થ સ્વભાવમાં હોય છે એને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે.

શુદ્ધિની વૃદ્ધિ તેને નિર્જરા કહે છે અથવા શુદ્ધોપયોગને નિર્જરા કહે છે અથવા અશુદ્ધતાના નાશને નિર્જરા કહે છે અથવા અશુદ્ધતાનું નિમિત્ત ટળ્યું એટલે કર્મનું જેટલું ટળવું (થાય) એને દ્રવ્યનિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? નિર્જરાના ઘણાં પ્રકાર પડ્યા. અહીં ભાવનિર્જરાની વાત છે. જેને ભરોસે ભગવાન આખો આત્મા આવ્યો છે. આહા...! સમજાય છે કાંઈ ? જેનો ભરોસો પુણ્ય ને પાપના ભાવમાંથી અને શરીરની ક્રિયામાંથી ઊડી ગયો છે. આત્મા જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ આનંદકંદ અનાકૂળ પ્રભુ છે એવો જેને અંતરમાં જ્ઞાન, ભાન થઈને ભરોસો, પ્રતીત ઉત્પન્ન થઈ છે એને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. અને સમ્યગ્જ્ઞાન-એ આત્મા જેણે જાણ્યો કે, આ આત્મા પવિત્ર શુદ્ધ છે એવું જે જ્ઞાન. અને એની સાથે સ્વરૂપમાં સ્થિરતાનો અંશ જે રમણતા, રમણતા, લીનતા (થાય) એને ચારિત્ર કહે છે અને એ સહિતની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ એને તપ કહે છે. ભારે વ્યાખ્યા ! સમજાય છે કાંઈ ?

અહીં ‘તપ’ શબ્દ છે ને ? ‘નિજ કાલ પાપ વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;...’ સમજાણું ? તે શબ્દ તેરાપંથીમાં પણ આવે છે, (એક મુમુક્ષુ) વારંવાર કહે છે. ‘નિજ કાજ ન સરના;...’ એના એ ઠેકાણે કહે છે કે, મિથ્યાદષ્ટિની ક્રિયા અનંત વાર નવમી ગ્રૈવેયક ગયો. દયા, દાન આદિ (કર્યા) છતાં કાંઈ કાર્ય સર્ચું નહિ. વળી ફરીવાર એમ કહે કે, જેટલી દયા આદિના ભાવ, પરને નમાડવાના આદિના. જે નિર્દોષ હોય તે ભગવાનની આજ્ઞામાં, એમ ઈ કહે છે. બેનો અનાદિનો વિરોધ

છે. એના ને એના વચનમાં વિરોધ છે એમ (એક મુમુક્ષુ) કાઢતા હતા. ન્યાં ગામમાં બહુ તેરાપંથી છે ખરા ને. આ 'નિજ કાજ ન સરના;...' ઇ શબ્દ એનામાં પડ્યો છે.

અનંત વાર નવમી ગ્રૈવેયક ગયો. દયા, દાન, શુભભાવ, કરુણા, કોમળતા ઘણી કરી પણ એ શુભભાવ (હતા), એમાં કાંઈ નિજ કાજ સર્વું નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એ તો અકામ નિર્જરા અથવા સવિપાક નિર્જરા પાક દઈને ખર્ચું એનું નામ એ સવિપાક કે અકામ છે. સકામ અને અવિપાક નિર્જરા એને થઈ નથી. સમજાણું કાંઈ ? અવિપાક ને સવિપાક, એ કાંઈ જૈનમાં પડ્યા એનેય ખબર ન મળે. જે વીતરાગના મૂળ એકડા (છે એની ખબર ન મળે).

આત્મા અંતરના આત્માના ભાન વિના શુભભાવ આદિના પરિણામથી સહેજે પૂર્વના કર્મનો ઉદય આવીને ખરી જાય અથવા શુભભાવમાં કોઈ પાપના રજકણો ખરે એ કાંઈ સાચી નિર્જરા નથી. એ વસ્તુસ્થિતિ નથી એ તો અનંતવાર એવું બની ગયું છે, જેને સવિપાક નિર્જરા અથવા અકામ નિર્જરા કહે છે. અહીંયાં તો ધર્મને જે નિર્જરા થાય, આત્મા જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધનું ભાન થઈ અને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ વધે, અશુદ્ધતા ઘટે, કર્મ ટળે અને ભવ ઘટે એવી દશાને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે કે, 'સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને આત્માના શુદ્ધ પ્રતપન વડે...' પ્રતપન-તપવું. ઉગ્ર પુરુષાર્થથી અંતર આનંદના ઘોલનમાં, અતીન્દ્રિય આનંદના ઘોલનમાં એકલો આનંદ જ્યાં તરવરે... સમજાણું કાંઈ ? જ્યાં અતીન્દ્રિય આનંદની લહેજતનો સ્વાદ ઉગ્ર આવે એને ભગવાન શુદ્ધિની વૃદ્ધિ અથવા શુદ્ધોપયોગ અથવા નિર્જરા કહે છે. કહો, ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દષ્ટિને નિર્જરા હોય છે.

ઉત્તર :- એને જ હોય છે. એ વાત તો કહેવાય છે આ. ક્યાં રહે છે ? ભાનમાં કહે છે. આજ પાછા સવારમાં પોકાર કરતા આવતા નહોતા ? મારા પાપનો ઉદય હશે કે આ રોગ આવ્યો ? લ્યો ! એ માંડી પાધરી. માન્યું છે ને કે, મને આવ્યું. થયું શરીરમાં ને (માને કે) મને આવ્યું. આ કહેવું કોને ?

મુમુક્ષુ :- શરીર કેનું ?

ઉત્તર :- શરીર જડનું.

મુમુક્ષુ :- અત્યારે ?

ઉત્તર :- અત્યારે. અત્યારે (નહિ) તો કોનું છે આ આત્માનું છે આ ? આ તો માટી છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ઇ ભાઈનું નહિ ?

ઉત્તર :- એમનો આત્મા છે. એને આ ભાષા કહેવાય છે. શરીર પણ કે દિ' એનું હતું ? અને આત્માનું નામ કે દિ' હતું ? આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :- આ મારું છેએમ કહું છું એટલે દુઃખ થાય છે.

ઉત્તર :- કહું છું એટલે નહિ, માને છે માટે. ઇ માની રહ્યો છે. ઓલો કાઠિ એક હતો ને ? સાંભળ્યું હતું ? એ કાઠિને જમણે પગે ગૂમડું થયેલું. ગૂમડું. કાઠિ હતો. ફોડા.. ફોડા.. ગૂમડું. પછી પેલો વાળંદ વારંવાર પાટો બાંધે. વાળંદ, વાળંદ. વાળંદ હોય ને ? નાઈ. પાટો બાંધે વળી છોડે, પાછો બાંધે. પણ ઉં..ઉં.. કરે, ઉં..ઉં.. કરે. કરતાં... કરતાં... કરતાં... કરતાં... કરતાં... મહિનો, બે મહિને મટી ગયું. મટી ગયું ને પછી સરખું થઈ ગયું તો પણ થોડો પાટો બાંધી રાખે. પછી તો પાટો જ્યાં છોડે ત્યાં ઉં..હું.. કરે. મટી ગયેલું તો પણ. પછી એકવાર પાટો છોડીને વાળંદે આ પગે બાંધી દીધો. ઇ પાટો જ્યાં છોડે ત્યાં ઉં..ઉં.. કરે. પણ શું છે ? ક્યાં બાંધ્યો છે આ ?

મુમુક્ષુ :- ઉં..ઉં.. કરવાની ટેવ પડી ગઈ છે ?

ઉત્તર :- ટેવ પડી ગઈ છે એને. ભાઈ ! ઇ ઉં..ઉં.. કરવા માંડ્યો. મટી ગયું, વાળંદને ખબર કે, આ મટી ગયું છે હવે, કાંઈ છે નહિ આને, છતાં એ પાટો બાંધે ત્યારે ઉં..ઉં.. કરે. પછી એ પાટો છોડીને આ પગે બાંધ્યો. સાજે પગે બાંધ્યો. ન્યાં જ્યાં છોડે તો ઉં..ઉં.. (કરે). પણ ક્યા પગે છે આ ? આ ગૂમડું તો અહીં રહ્યું, મટી ગયું છે ને અહીં ક્યાં રાડ પાડે છે તું ? હે...! કોણે બાંધ્યો ? પણ બાંધ્યો ગમે તેણે. પણ વાંક કાઢે એનો, કોણે બાંધ્યો ઇ ? પણ બાંધ્યો. તને અક્કલ નથી આ ગૂમડું અહીં છે ને તું રાડ પાડે છે અહીંથી ? એમ શરીરમાં ગૂમડું ને રાડ પાડે

આત્મા, એમ અહીં કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? માને છે ને ! જડની દશા જડમાં વર્તે છે. એ આત્માને અડી પણ નથી ને આત્મામાં વર્તતી પણ નથી.

મુમુક્ષુ :- શરીરથી હું જુદો છું એમ ભાસ્યું જ નથી.

ઉત્તર :- ભાસ્યું નથી એ તો ઠીક પણ એમ છે. ન ભાસે તો પણ શરીરની અવસ્થા ચૈતન્યમાં આવી જ નથી. ન માને તો પણ શરીરની અવસ્થા આત્મામાં આવી જ નથી. આવી જ નથી ને માને કે, મને આ થઈ છે એ તો મૂઢની રાડ્યું પોકાર છે. ભાઈ ! આજ સવારમાં પોકાર કરીને આવ્યા પાછા, એ..ઈ..! મારો પાપનો ઉદય ? લ્યો ! ઠીક. આ બધાને પુણ્યના ઉદય છે.

અહીં કહે છે, આવી જેણે શરીરની દશા એ મારી માની છે એને તો મિથ્યાદષ્ટિપણામાં જરીએ આત્માનો લાભ નથી. શરીર તો નહિ પણ પુણ્ય ને પાપના ભાવ થાય એ પણ વિકાર છે, એ હું નહિ. સમજાણું કાંઈ ? કેમકે ભગવાન એને આસ્રવ કહે છે. જેમ શરીર અજીવ છે, કર્મ અજીવ છે, વાણી અજીવ છે, એમ પુણ્ય ને પાપના ભાવ આસ્રવ છે. તો આત્મા આસ્રવ અને અજીવ નથી. આત્મા આસ્રવ અને અજીવ નથી. ત્યારે છે શું ? એ આનંદ અને ચૈતન્યની મૂર્તિ તે આત્મા છે. આહા..! સમજાણું કાંઈ ? એવા ચૈતન્ય ને આનંદ... અહીં તો જ્ઞાન અને આનંદ બે વસ્તુ વધારે લેવી છે. સમજાણું કાંઈ ?

જ્ઞાન અને આનંદ એ આત્માનું સ્વરૂપ (છે) એવું જ્યાં અંતરમાં પોતાપણાનો અંતર ભરોસો ભાવ (થયો કે) ભગવાનઆત્મા હું છું, એમ આવ્યું છે એને સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. એની પ્રતીતિને સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. પછી એમાં સ્થિરતા થાય તેને ચારિત્ર કહેવાય છે અને પછી ઉગ્ર પુરુષાર્થ દ્વારા આનંદની ઉજળાઈ વિશેષ વધે એને તપ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? બહુ વ્યાખ્યા ફેર. આ તો વરસીતપ કરે ત્યાં (માને કે) અપવાસ થઈ ગયા.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ના. ધૂળમાંય નથી, ન્યાં અપવાસ ક્યાં હતો ન્યાં ? આત્મામાં અંદરમાં શુદ્ધતા પ્રગટે એ તપસ્યા છે. એવી તો લાંઘણું અનંત વાર કરી. ઈ તો કીધું ને

માથે ? ‘નિજ કાજ ન સરના;’. અનંત વાર એવા માસખમણ શું બાર બાર મહિનાના અપવાસ કર્યા. નવમી ઐવેયક ગયો ત્યારે. પહેલું છે, જુઓ ! ‘નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;’ છે ભાઈ ? એ બધા ભાઈ ન્યાં સાંભળવામાં ઈ હતા ન્યાં. તમે બધાં એક હારના હતા કે નહિ ત્યાં ? કે, હા. અપવાસ કરે એને નિર્જરા છે. શેનો અપવાસ પણ ? રોટલા ન આવ્યા એમાં આત્માને અપવાસ ક્યાંથી થઈ ગયો ? એ રોટલો તો જડ છે. અને કદાચિત એમાં રાગની મંદતા શુભ કરી હોય તો એ પુણ્ય છે. ધર્મ ક્યાંથી ન્યાં આવ્યો ?

ધર્મ તો પુણ્ય ને પાપના રાગ રહિત દેહની ક્રિયાના લક્ષ વિના એકલા ચૈતન્યના પૂર્ણ સ્વભાવના લક્ષે દષ્ટિ, જ્ઞાન ને સ્થિરતા થાય એને ધર્મ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? લક્ષ એટલે ધ્યેયે. આહા..હા..! એને કર્મની નિર્જરા થાય અથવા અશુદ્ધતા ટળે અને શુદ્ધતા વધે તેને સાચી નિર્જરા કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ભગવાને આ કર્યું હતું.

ઉત્તર :- ઈ આ કર્યું હતું, ભગવાને ઈ કર્યું નહોતું.

મુમુક્ષુ :- માસખમણ ક્યાં હતા...

ઉત્તર :- માસખમણની વ્યાખ્યા જ ખોટી છે. એમણે આ કર્યું હતું. પછી એટલા મહિના સુધી એને આહાર આવવાનો જોગ નહોતો. લોકોએ ઈ દેખ્યું, અંતરમાં આ દેખ્યું. અંતરમાં અતીન્દ્રિય આનંદના અંતર મશગુલ થતાં છ છ મહિના સુધી આહાર લેવાની ઇચ્છા જ ન આવી એનું નામ અતીન્દ્રિય આનંદની વૃદ્ધિ, એનું નામ તપ છે. એવો ભગવાને તપ કર્યો હતો.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- ઈ એમ માનતા હતા ને જાણતા હતા. અજ્ઞાની પેલા રોટલા ન ખાધા એમ માને છે. સમજાણું કાંઈ ? બેને જોવાની દષ્ટિ ફેર છે.

‘તે અવિપાક...’ દેખો ! ભગવાનઆત્મા.. અંતર જ્યાં શુદ્ધતા ભરી છે તેમાં દષ્ટિ ન પડે તો શુદ્ધતાની વૃદ્ધિ થાય શી રીતે ? સમજાણું કાંઈ ? પુણ્ય-પાપના ભાવમાં શુદ્ધતા પડી છે ? આહાર-પાણી જવા-આવવામાં શુદ્ધતા પડી છે ? શુદ્ધતા તો અંદર

પડી છે. ભગવાન ચૈતન્યમૂર્તિ નિર્વિકલ્પ વીતરાગ સ્વરૂપથી ભરેલો (છે) એમાં દષ્ટિ પડતાં, એનું જ્ઞાન થતાં, એમાં ઉગ્રતાના પુરુષાર્થ દ્વારા અશુદ્ધતા ટળે અને કર્મની નિર્જરા શુદ્ધોપયોગથી થાય એમ કહેવામાં આવે છે. આહા...હા...!

બહુ ફેરફાર થઈ ગયો છે ને. આ બાર મહિનામાં એક વરસીતપ કર્યો, જાવ. થઈ ગયો (ધર્મ). પાંચ હજાર, દસ હજાર (ખર્ચી નાખે). ગૃહસ્થ માણસ હોય તો એક વરસીતપે લાખ ખર્ચી નાખે. થઈ ગયા ધર્મના ઉજવણા ! ધૂળમાંય નથી ધર્મ, સાંભળને હવે. તારા લાખ શું કરોડ ખર્ચી નાખને. રાગ મંદ હોય તો કદાચિત્ શુભભાવ પુણ્ય બાંધે. સમજાય છે ? ધર્મ-બર્મ નહિ, નિર્જરા-નિર્જરા નહિ.

અહીં એ કહે છે, પોતાના આત્માના પ્રતપન વડે કર્મોનું અથવા અશુદ્ધતાનું ખરી જવું એ અવિપાક અથવા સકામ નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે કાંઈ ? ‘તે પ્રમાણે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થતાં થતાં સંપૂર્ણ નિર્જરા થાય છે,...’ બધું આખું ખરી જાય છે, એમ. ‘ત્યારે જીવ શિવસુખ (સુખની પૂર્ણતારૂપ મોક્ષ) પામે છે.’ પાઠમાં એમ છે ને ? ‘સોઈ શિવસુખ દરસાવે’. એ તો નિર્જરામાં પણ આનંદ, સુખ દર્શાવે છે. નિર્જરામાં પણ આત્માના અનિન્દ્રિય આત્માના આનંદનું દર્શન થાય છે અને પૂર્ણ થતાં મોક્ષ થઈ જાય છે, એમ કહેવું છે. નિર્જરામાં પણ આત્માના અતીન્દ્રિય આનંદનું અવલોકન પ્રત્યક્ષ વિશેષ થાય ત્યારે તેને નિર્જરા કહેવાય. આહા...હા...! શિવસુખ દર્શાવે એટલે ત્યાં મોક્ષના સુખનો અંશ દેખાય છે. નિર્જરામાં આત્માનું અતીન્દ્રિય આનંદનું, સ્વાદનું વેદન (આવે છે). આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમય છે એના સ્વાદનું વેદન (થાય છે) એને ભગવાન નિર્જરા કહે છે. આહા...હા...!

મુમુક્ષુ :- આ તો આસવને નિર્જરા કહે.

ઉત્તર :- આસવને નિર્જરા માને (છે) મિથ્યાત્વને પોશે છે અને માને છે કે, અમે ધર્મ કરીએ છીએ. ક્યાં વસ્તુની ખબર છે ? સમજાણું કાંઈ ? આ બાજુ થોડી જગ્યા છે. થોડા આમ નજીક આવજો. બહાર થોડા બેઠા છે. છોકરાઓ બહાર છે ઈ અંદરમાં આવી જાવ. શું કહ્યું?

જ્યારે આત્મામાં નિર્જરા નામ શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય ત્યારે આનંદની વૃદ્ધિનો દેખાવ અંદરમાં વિશેષ થાય. આહા...હા...! અતીન્દ્રિય આનંદ (વિશેષ આવે) એને ભગવાન

તપસ્યા કહે છે. બાકી તો બધાને લાંઘણ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- તો પછી વરસીતપ કરવાનો હેતુ શો ?

ઉત્તર :- એ તો આ બધાં અજ્ઞાનમાં, જગતમાં માન મળે ને કાંઈક ધર્મ થાશે એમ માન્યતા, માન્યતા. હતો કે દિ' ધર્મ ન્યાં ? દુનિયામાં લોકો વખાણે. ઘરે બૈરાં હોય, કાંઈક ઓલું હોય, વિધવા હોય, પૈસા હોય ઘરે. મલાવો થાય, પચાસ હજાર ખર્ચે, ધણીની ઉંમર મોટી થઈ હોય, પોતે નાની હોય ને એમાં અપવાસ કરે તો વળી મલાવા કરે, પાંચ હજાર ખર્ચેને દસ હજાર (ખર્ચેને) મલાવા લહેર કરે. સમજાણું ?

મુમુક્ષુ :- રૂઢિ પ્રમાણે ઉપદેશ....

ઉત્તર :- એ તો અનાદિનો રૂઢિનો ઉપદેશ છે, સત્ય નહિ.

આત્માના અંતરના સન્મુખના ભાન વિના જેટલી ક્રિયાકાંડના રાગ મંદ થાય એમાં આત્માને કાંઈ લાભ નથી. ભવકષ્ટ નહિ. પુણ્ય બાંધે, પુણ્યભાવ હોય, બાંધે, બંધન પામે. એમાંથી સ્વર્ગાદિમાં (જાય). આ તો અત્યારે એવા પુણ્ય ક્યાં કરે છે, આ તો માન ને સન્માન ને ગમે ને મરી જાય છે. બહુ પુણ્ય હોય તો સ્વર્ગમાં જાય, ન્યાંથી મરીને ઢોર થાય, ઢોર થઈને નરકમાં જાય. એમાં બીજું કાંઈ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? આકરી વાત છે, ભાઈ !

અનંતકાળ.. અહીં કીધું ને ? 'નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના....' એ તો 'નિજ કાજ ન સરના;...' એ તો એને પાકે કાળે ખરી ગયું એમાં કાંઈ આત્માનો લાભ નથી. 'તપ કરિ જો કર્મ ખિપાવૈ, સોઈ શિવસુખ દરસાવૈ.' લ્યો ! 'એમ જાણતો સમ્યગ્દેષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબન વડે...' સ્વદ્રવ્યનું આલંબન અંતર લઈ, અંતર્મુખ થઈ અને 'શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરે છે તે નિર્જરા ભાવના છે.' એને શુદ્ધિ વધે છે. નિર્જરાની ભાવના કરતા, શુદ્ધ સ્વભાવની એકાગ્રતા કરતાં શુદ્ધતા વધે એને નિર્જરા કહે છે. એ નવમી (ભાવના) કીધી.

૧૦-લોક ભાવના

કિનહૂ ન કરૌ ન ધરૌ કો, ષટ્દ્રવ્યમયી ન હરૌ કો;
સો લોકમાંહિ બિનસમતા, દુખ સહૈ જીવ નિત ભ્રમતા. ૧૨.

અન્વયાર્થ :- આ લોકને (કિનહૂ) કોઈએ (ન કરૌ) બનાવ્યો નથી, (કો) કોઈએ (ન ધરૌ) ટકાવી રાખ્યો નથી, (કો) કોઈ (ન હરૌ) નાશ કરી શકતા નથી; [અને આ લોક] (ષટ્દ્રવ્યમયી) છ દ્રવ્યસ્વરૂપ છે-છ દ્રવ્યોથી ભરેલો છે. (સો) એવા (લોકમાંહિ) લોકમાં (બિન સમતા) વીતરાગી સમતા વિના (નિત) હંમેશાં (ભ્રમતા) ભટકતો થકો (જીવ) જીવ (દુખ સહૈ) દુઃખ સહન કરે છે.

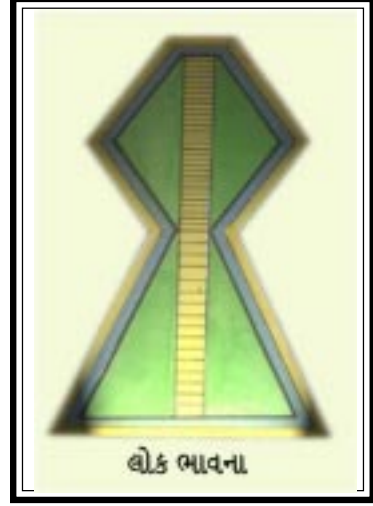
ભાવાર્થ :- બ્રહ્મા વગેરે કોઈએ આ લોકને બનાવ્યો નથી, વિષ્ણુ અગર તો શેષનાગ વગેરે કોઈએ ટકાવી રાખ્યો નથી, તથા મહાદેવ વગેરે કોઈથી પણ નષ્ટ કરી શકાતો નથી; પણ આ છ દ્રવ્ય લોક છે તે પોતાથી જ અનાદિ-અનંત છે. છએ દ્રવ્યો નિત્ય સ્વ-સ્વરૂપે ટકીને નિરંતર પોતાના નવા નવા પર્યાયો (અવસ્થા)થી ઉત્પાદ-વ્યયરૂપે પરિણમન કર્યા કરે છે. એક દ્રવ્યમાં બીજા દ્રવ્યનો અધિકાર નથી. આ છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોક તે મારું સ્વરૂપ નથી, તે મારાથી ત્રિકાળ ભિન્ન છે, હું તેનાથી ભિન્ન છું, મારો શાશ્વત ચૈતન્યલોક તે જ મારું સ્વરૂપ છે. એમ ધર્મી જીવ વિચારે છે અને સ્વસન્મુખતા દ્વારા વિષમતા મટાડી સામ્યભાવ-વીતરાગતા વધારવાનો અભ્યાસ કરે છે તે લોક ભાવના છે.

દસમી લોક ભાવના. સમ્યગ્દષ્ટિ જગતના તત્ત્વોનો વિચાર કરીને લોક ભાવના ભાવે છે.

કિનહૂ ન કરૌ ન ધરૌ કો, ષટ્દ્રવ્યમયી ન હરૌ કો;
સો લોકમાંહિ બિનસમતા, દુખ સહૈ જીવ નિત ભ્રમતા. ૧૨.

જુઓ ! અહીં (આ) શબ્દ (ઉપર) વધારે (વજન છે). ‘બિન સમતા’ નામ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાનને સમતા કહેવામાં આવે છે.

આ લોક ચૌદ બ્રહ્માંડ છે. ચૌદ બ્રહ્માંડ ઊભા પુરુષને આકારે સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ભગવાન તીર્થંકરે જોયો છે. લોક - આમ (કમર ઉપર) હાથ રાખીને માણસ ઉભો હોય, એનો ઘેરાવો આવે એવો લોકનો દેખાવ છે. ચૌદ રાજુ-બ્રહ્માંડનો. ઊર્ધ્વમાં મોક્ષ અને સ્વર્ગ છે, મધ્યમાં મનુષ્ય ને ઢોર છે, અધોમાં નારકી (છે). એવો લોક 'કોઈએ બનાવ્યો નથી.' એ બનાવ્યો નથી. કોઈ એનો કર્તા નથી, અનાદિ એ વસ્તુ છે. સમજાય છે કાંઈ ? સર્વજ્ઞના જ્ઞાનમાં (આમ આવ્યું છે). અનાદિથી અનંત સર્વજ્ઞો થતાં આવ્યા છે. એ વિજ્ઞાનીએ છ દ્રવ્ય એમ ને એમ અનાદિ લોક જોયો છે. એમ ને એમ લોક છે. કોઈએ બનાવ્યો નથી. એનો કોઈ કર્તા નથી. બ્રહ્મા એનો કર્તા કોઈ હોય (એમ નથી). શું હશે ? ભાઈ ! (કોઈ) કર્તા નથી.

'કોઈએ ટકાવી રાખ્યો નથી,...' કહે છે ને નાગ ને શું શેષનાગ ટકાવે છે, વિષ્ણુ ટકાવે છે, બધી ગપ વાત છે, ખોટી છે. અનાદિઅનંત છ દ્રવ્યોનો લોક એમ ને એમ અનાદિ ભરેલો છે. અનાદિથી છ દ્રવ્યો છે. અનંત આત્મા, અનંત પરમાણુઓ અનાદિથી એમ છે. એનો આકાર ચૌદ બ્રહ્માંડમાં પુરુષ પ્રમાણે છે, એને કોઈએ કરેલો નથી. ઈશ્વર-બિશ્વર કોઈ કર્તા નથી, વિષ્ણુ એને ટકાવી રાખનાર નથી. સમજાય છે ?

'કોઈ નાશ કરી શકતા નથી;...' કહે છે ને મહાદેવ નાશ કરે. કોઈ નાશ કરતું નથી, એમ ને એમ અનાદિ છે. લ્યો ! 'ષ્ટદ્રવ્યમયી છ દ્રવ્ય સ્વરૂપ છે - છ દ્રવ્યોથી ભરેલો છે.' જગતની અંદર છ દ્રવ્ય છે. આત્માના જ્ઞાનની એક સમયની પર્યાયમાં છ દ્રવ્યને શ્રદ્ધવાની, જાણવાની તાકાત છે. સમજાણું કાંઈ ? આ આત્મા એના અનંત ગુણો, એનો એક જ્ઞાન ગુણ, એની એક સમયની એક પર્યાય, એમાં ષ્ટ દ્રવ્ય છે એમ જાણવાની એક સમયની તાકાત છે. ષ્ટદ્રવ્યને જાણે ને માને ત્યારે એણે એક સમયની પર્યાયની પૂર્ણતા છે એમ માન્યું. આખું દ્રવ્ય તો હજી એકકોર રહી ગયું. સમજાણું કાંઈ ? એક સમયની પર્યાયની તાકાત એટલી છે કે, છ દ્રવ્ય એમ ને એમ

છે. છ દ્રવ્ય અનાદિ અનંત કોઈએ કર્યા નથી, કોઈએ ટકાવ્યા નથી, કોઈથી તેનો અભાવ-વ્યય થતો નથી. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- આવું હોવા છતાં...

ઉત્તર :- છતાં ભાન ન મળે. ઇ કહે છે ને, હમણાં કહે છે. 'બિન સમતા'. સમ્યગ્જ્ઞાન વિના. 'બિન સમતા' શબ્દ પડ્યો છે એમાં દેખો ! એટલે વીતરાગી સમતા વિના, વીતરાગી એટલે અંતર દષ્ટિ - ચૈતન્ય હું જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છું. જ્ઞાતા-દૃષ્ટાના ભાન વિના એણે ચોરાશીના અવતાર અનંત વાર કર્યા. સમજાણું કાંઈ ? ઓહો..હો...!

'ષટ્દ્રવ્યમયી એવા લોકમાં વીતરાગી સમતા વિના...' એ સમતાનો અર્થ જ છે - વીતરાગ દષ્ટિ. આખો આત્મા શુદ્ધ પરમાનંદ, એ ષટ્દ્રવ્યને ને પોતાને જાણવા-દેખવાના જ સ્વભાવવાળો છે. કોઈનો - પરનો કરવાવાળો નહિ અને પોતાના રાગનો પણ કરવાવાળો નહિ. એનું એનું સ્વરૂપ છે. બીજા આત્મા સિવાય જે છ છે, અનંત આત્માઓ અને બધું, એનો પણ કર્તા નહિ ને આત્મામાં થતો રાગ, એનો પણ કર્તા નહિ. એવી કર્તા વિનાની જે જ્ઞાતાની સમતા, એવા જ્ઞાતા-દૃષ્ટાના ભાન વિના ચોરાશી લાખના અવતારમાં અનંત વાર કોઈ સ્થાન જન્મ ને મરણ વિના બાકી રહ્યું નથી. ચોરાશીના અવતારમાં એક એક સ્થાનમાં અનંત વાર અવતર્યો. સમજાણું કાંઈ ? સમજાણું ? ભાઈ ! આ પહેલું આવું નથી, આવું તો પૂર્વ માણસપણામાં અનંત વાર થઈ ગયું છે.

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાનતામાં સમજાતું નથી ને !

ઉત્તર :- સમજવું છે કે નહિ ? ઇ અજ્ઞાનતા ટાળવા માટે આ કહેવાય છે કે રાખવા માટે કહેવાય છે ? સમજાણું કાંઈ ? આહા..! એ નરકની વેદના, એ નરકની વેદના અહીં પાપ કરીને નરકમાં ગયા એની વેદના એ અનુભવ એનો ભગવાન જાણે. એ વેદનામાં આત્માનું ભાન કરી શકે છે. આહા..હો...! સમજાય છે ? એમાં અંદરમાં પડ્યો ને વેદના એટલી... બધા બાંધેલા ને માર... માર... માથે ટીપાય. ઓ..હો...! આ જ સ્થિતિ હશે આમ ને આમ આ શું ? એમાં અંતરથી સ્મૃતિ આવી જાય છે. અહો ! અમને જ્ઞાનીઓએ કહ્યું હતું કે, તમે તો આત્મા છો ને શુદ્ધ ચિદાનંદ જ્ઞાતા છો. એમ અંદર સ્મૃતિ આવતા (ગુલાંટ મારે છે). એટલી પીડા તે અત્યારે

જે માણસ જોવે તો સાંખી શકે નહિ એટલી પીડા ! એનો એક અગ્નિનો તણખો આટલો અહીં લાવે તો આસપાસમાં અનેક જોજનમાં માણસ અમસ્તા અડચા વિના મરી જાય એટલો આતાપ લાગે. ત્યાં એ અસંખ્ય અસંખ્ય અબજ વર્ષ રહ્યો. એવા અનંત વાર, એકવાર નહિ એવું અનંત વાર (થયું). એ આત્માના સમ્યગ્દર્શનના ભાન વિના. અને એવા સ્થળમાં પણ આમ ગુલાટ ખાય છે અંદર. ઓહો...! આ પીડા કોને ? ક્યાં ? આ શું છે ? એમ ચૈતન્યને અંતર જોતા સ્વરૂપનું ભાન (થઈને) એવી પીડાના ફળમાં આનંદનું ભાન થઈ જાય છે. એવો ઉગ્ર પુરુષાર્થ આત્મા એવી પીડાના સ્થળમાં પણ કરે છે. સમજાણું કાંઈ ? અહીં ક્યાં હતી પીડા ? ધૂળમાંય નથી હવે.

કહે છે, આત્માની દૃષ્ટિ વિના. હું જ્ઞાયક ચૈતન્ય જગતનો જાણનાર-દેખનાર (હું). રાગનો પણ કરનાર નહિ, શુભભાવનો પણ કર્તા હું નહિ. કેમકે કર્તા માને તેણે વિકાર સ્વરૂપ જ આત્માને માન્યો. હું જ્ઞાન છું, સ્વસંવેદનથી જણાય એવો છું, ‘સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે’ મારા અંતરની અનુભવની ક્રિયાથી મારી પ્રસિદ્ધિ થાય છે, રાગ ને શરીરની ક્રિયાથી નહિ. એમ સ્વનું ભાન નરકમાં પણ કરે છે, સ્વર્ગમાં પણ કરે છે. સમજાય છે ? પણ ભાન વિના, એણે ‘વીતરાગી સમતા વિના...’ ભાષા કેવી મુકી છે એમણે ? વીતરાગી દૃષ્ટિ, વીતરાગી જ્ઞાન ને વીતરાગી શાંતિ. એટલે કે, આત્મદૃષ્ટિ, આત્મજ્ઞાન ને આત્મશાંતિ. એના ‘વિના હંમેશાં ભટકતો થકો જીવ દુઃખ સહન કરે છે.’ જુઓ ! અહીં તો સ્વર્ગમાં પણ દુઃખ સહન કરે છે એમ કીધું. હંમેશા જીવ દુઃખ સહન કરે છે. એનો અર્થ શું થયો ? શેઠાઈમાં ને રાજમાં અને સ્વર્ગમાં દુઃખ જ છે, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- સ્વર્ગમાં કાંઈ દુઃખ હશે ?

ઉત્તર :- દુઃખ છે ઇ કહે છે. એને આ શરીરે વા છે ઇ દુઃખ છે. એ દુઃખ કોણે કીધું ? અંદર આકૂળતા હોળી સળગે છે ઇ દુઃખી છે. ઇ આકૂળતા સ્વર્ગમાં પણ આકૂળતા કરે છે. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? બીજી ભાષાએ કહીએ તો આત્માની દૃષ્ટિ વિના બધે પંચમહાવ્રતના પરિણામ પાળ્યા એ દુઃખને પાળ્યા હતા, દુઃખી છે, એમ કહે છે. આહા..હા..! ભાઈ ! આહા..! જુઓ ! ‘હંમેશાં ભટકતો થકો જીવ દુઃખ સહન કરે છે.’ એનો અર્થ શું થયો ? સમજાણું ? ઓલામાં આવ્યું હતું આપણે નહિ ?

મુનિવ્રત ધાર અનંત વાર ગ્રીવક ઉપજાયો;

પૈ નિજ આતમજ્ઞાન વિના, સુખ લેશ ન પાયો. ૫.

એ જ્ઞાન બીજું આવશે હવે. સમજાણું ? બીજું આવશે. બોધિદુર્લભમાં સમ્યગ્જ્ઞાન વિના, એ સમ્યગ્જ્ઞાન વિના (કહેશે). ‘પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાઘી,...’ પેલું તો પહેલા આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ ? એનો અર્થ કે, આત્મા અતઃસ્વરૂપના સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનના ભાન વિના જેટલું એણે કર્યું ને ફળમાં ગયો એ બધું એને દુઃખરૂપનું જ વેદન હતું. અવ્રતના પરિણામમાં હતો તોપણ દુઃખી અને આત્માના ભાન વિના વ્રતના શુભ પરિણામમાં હતો તોપણ દુઃખી (હતો). કારણ કે, શુભભાવ એ આકુળતા અને દુઃખ છે. એણે અનંતકાળમાં દુઃખ જ ભોગવ્યા છે. ભાઈ ! આહા...હા...! જુઓને શું કીધું ?

‘બિન સમતા દુઃખ સહે જીવ નિત ભ્રમતા...’ કે, નિત ભ્રમણામાં કોઈ નરક ને ઢોર જ બે રાખ્યા છે ? માણસ, દેવ, અનંત વાર ત્યાગી થયો, મુનિ થયો આત્માના ભાન વિના. એ આત્માના ભાન વિના, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન વિના જેટલા મહિના મહિનાના અપવાસ કર્યા, મહાવ્રતના પરિણામ કર્યા એ બધા દુઃખરૂપ પરિણામ હતા. છે એમાં ? જુઓ ! ભાઈ ! શેઠિયા પણ દુઃખી છે એમ અહીં તો કહે છે. આકુળતા કરે છે માટે (દુઃખી છે). ભાઈ ! હવે આ (જીવ) કલ્પે કે, હું દુઃખી છું ને આ સુખી છે.

મુમુક્ષુ :- ક્યાં દુઃખ છે ?

ઉત્તર :- પૈસાવાળા નીરોગી સુખી ! અહીં તો કહે છે કે, મહાવ્રતના ધરનારા પણ દુઃખી છે, તને ભાન નથી, સાંભળને ! આત્માના જ્ઞાન વિનાના એકલા મહાવ્રતના પરિણામ એ તો શુભરાગ છે. એ રાગ છે તે દુઃખ છે, એ દુઃખી છે. તારી દષ્ટિ ને દેખવામાં ફેર છે. સમજાણું કાંઈ ? મારે થોડુંક દુઃખ આને સુખ છે, આને સારું છે, આને સારું છે. અહીં તો કહે છે કે, નીરોગ શરીર, એટલું નીરોગ કે જેમાં રોગ પૂર્વે આવ્યો નથી, અત્યારે છે નહિ અને આવવાની તૈયારી નથી એટલું નીરોગી શરીર. અને જેના પંચમહાવ્રતના શુભ પરિણામ - અહિંસા, સત્ય, દત્ત, બ્રહ્મચર્ય ને અપરિગ્રહના ભાવ (પાળે છે), પણ મિથ્યાદષ્ટિ છે - ભાન આત્માનું નથી - માટે તે દુઃખી છે એમ તું જો, એમ કહે છે અહીં તો. બરાબર ?

‘જીવ દુઃખ સહન કરે છે.’ જુઓને ! આ તો ગાગરમાં સાગર ભરી દીધી છે. ‘છ ઢાળા’ હિન્દી છે, સાદી હિન્દી. દિગંબરમાં તો ઘણાંને કંઠસ્થ હોય પણ અર્થને સમજે નહિ. ‘લોકમાંહિ બિન સમતા...’ એક ભગવાનઆત્મા જે આનંદ સ્વરૂપ છે એની દૃષ્ટિ સમતા, સમ્યગ્દર્શન એટલે એ સમતા સમ્યગ્દર્શન છે. સમ્યગ્જ્ઞાન ઇ સમતા – સમભાવ છે. ચારિત્ર પણ ઇ સમભાવ છે. એવા આત્માનું સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને શાંતિ વિના એણે અનંત (ભવોમાં) જેટલું કર્યું, જેના ફળમાં સ્વર્ગ આદિમાં ગયો, મોટો શેઠ થયો એ બધાં દુઃખી જ હતાં, દુઃખ જ ભોગવ્યા છે. સમજાય છે કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- કાયમ દુઃખી નથી.

ઉત્તર :- કાયમ છે એમ અહીં કહે છે. ભાન ક્યાં છે એને ? કાયમ વિકારની વૃત્તિઓ ઊભી થાય છે એ જ એને દુઃખ છે. કાયમ-ચોવીસ કલાક નિરંતર. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા નિર્વિકારી સચ્ચિદાનંદ પ્રભુના આશ્રય લીધા વિના જેટલો અનાદિકાળથી પરદ્રવ્યના આશ્રયે શુભાશુભ ભાવ કરે છે એ બધું એકલું નિરંતર ચોવીસ કલાક દુઃખ જ છે એને.

મુમુક્ષુ :- આશ્વાસન આપનાર હશે ને કોઈ.

ઉત્તર :- હવે આશ્વાસન આપનારો પણ મૂઢ છે. એને ભાન કે દિ’ છે ? બેય સરખે સરખા.

મુમુક્ષુ :- તો સુખીને ગોતવો પડશે ને.

ઉત્તર :- સુખી સમ્યગ્દૃષ્ટિ. ‘એક સુખીયા જગતમાં સંત, દુરીજન દુઃખીયા રે...’ સુખીયા જગતમાં સંત – સમ્યગ્દૃષ્ટિ સુખી (છે). સમજાય છે કાંઈ ? જેને આત્મા શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ ભગવાનનું અંતર ભાન થઈને આનંદનું અંશે આનંદવેદન આવ્યું એ એક સુખી (છે), બાકી બધા દુઃખી છે. હજારો રાણીને છોડીને સાધુ થયો હોય પણ સમ્યગ્જ્ઞાન ભાન વિના એ દુઃખી, દુઃખી ને દુઃખી છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? આંખની ફેરે વાત છે, ભઈ ! આ તો. ચોવીસ કલાક અખંડ ધારાએ, આત્માના આનંદની ધારા જે છે એનું જ્યાં ભાન નથી, એ અખંડ ધારાએ પુણ્ય-પાપના વિકારથી

આકુળતા અને દુઃખને જ ભોગવે છે, એક સમય પણ એને શાંતિ છે જ નહિ. બરાબર છે ? આહા..હા..! શું કીધું આમાં ? સમજાણું આમાં કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :- ધ્યાનમાં બેસે તો શાંતિ થાય ને ?

ઉત્તર :- ધ્યાન કોને કહેવું ? અંદર રાગમાં રાગનો વિકલ્પ કરતો હોય તો એકલું એ ધ્યાન દુઃખરૂપ છે, આર્તધ્યાન છે, એ દુઃખી છે. આહા..હા..! કહો ભાઈ ! ચોવીસ કલાક ? નિરાંતે આમ સૂતો હોય ને ! શીખંડ, પૂરી ખાય ને પતરવેલીયાના ભજ્યા (ખાતો હોય). કહે છે કે, ત્યાં સુખી છે કે દુઃખી ? એ દુઃખી છે. એકલો દુઃખી, પૂર્ણ દુઃખી (છે). ભાઈ ! કેમ હશે ? પૈસાવાળાને બાદ કરવા હશે ? અહીં તો મહાવ્રતવાળાને બાદ કરવા નથી પછી બીજા ક્યાં રહ્યાં ? આહાહા..! વ્રત ને અવ્રતના બેય પરિણામ વિકાર છે. ભગવાનઆત્મા નિર્વિકારી સ્વરૂપ છે. એની અંતર દૃષ્ટિ વિના નિરંતર શુભ અને અશુભભાવનો કરનાર એ દુઃખી, દુઃખી, એકાંત દુઃખી છે. સમજાણું કાંઈ ? આ નજર ભારે !

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ સુખ-દુઃખ ટકતા નથી, સંયોગો ટકતા નથી, એમ કહે છે ઇ. પણ અંદર કલ્પનાની ધારા તો કાયમ ચાલે (છે). એની ભાન કે દિ' હતી એને ? સમજાણું ? ઇ તો આવે છે ને ? 'સુખ-દુઃખ ન માનીએ' નથી આવતું ? 'કર્મે ... ઘડીયા' આવે છે ને ? 'દમયન્તી'માં આવે છે. આવે છે ને બધું સાંભળેલું, વાંચેલું ને ઘણું બધું હતું ને ! 'સુખ-દુઃખ મનમાં ન આણીએ, ઘટ સાથે રે ઘડિયા' ઇ તો બહારના સંયોગની વાત કરે છે પણ જેને આત્માની ખબર નથી, આત્મા આનંદમૂર્તિ છે, એકલો આનંદનો સાગર (છે) એવી જ્યાં અંતર દૃષ્ટિ નથી એ બધા જીવો - એક શાહુકાર, ગરીબ, રાંક, નારકી, કીડી, કાગડા, કંથવા, હાથી અને સ્વર્ગના દેવ અને મનુષ્યના આત્મજ્ઞાન વિનાના પંચમહાવ્રતના ધરનાર દ્રવ્યલિંગી સાધુ એક જ ધારાએ દુઃખી... દુઃખી ને દુઃખી છે. આહા..! સમજાણું કાંઈ ? આ તો બધા દુઃખી (ઠરાવ્યા). ઇ એકલા દુઃખી નથી, ઘણાંને દુઃખી ઠરાવ્યા. આહા..હા..!

અહીં તો જુઓને શું કીધું ? 'સો લોકમાંહિ બિન સમતા, દુઃખ સહૈ જીવ નિત

ભ્રમતા' 'નિત ભ્રમતા' કોઈપણ અવતારમાં એને જરીએ સુખનો અંશ નથી. કેમકે સુખસ્વરૂપ ભગવાનઆત્માની એણે નજર કરી નથી. નજર કર્યા વિનાના બંધાય ગયેલા મિથ્યાત્વભાવમાં, એના શુભ અને અશુભભાવમાં પણ દુઃખી છે. કહો બરાબર છે ? આ ભગવાન આમ કહે છે. પરમેશ્વર ત્રણલોકના નાથ તીર્થંકરદેવ, જેને એક સમયમાં ત્રણકાળનું જ્ઞાન હતું એ પરમેશ્વર સો ઇન્દ્રની હાજરીમાં દિવ્યધ્વનિ દ્વારા આમ ફરમાવતા હતા.

ભાઈ ! ભગવાન આનંદનો સાગર છે ને પ્રભુ ! તારી શાંતિ ખુટે નહિ એવી શાંતિ છે. એવા શાંતિસ્વરૂપ ભગવાનની સન્મુખના પડખે ચડ્યા વિના જેટલા પર પડખે ઊભા છે એ શુભભાવ કરતા હો, અશુભભાવ કરતા હો, ત્યાગી દેખાતા હો, ભોગી દેખાતા હો એ બધા દુઃખી... દુઃખી, ચોવીસે કલાક દુઃખી છે. ભાઈ ! કેમ હશે આ ? કેમ પણ આ કઈ રીતે માપવું ? માપવું કીધું ને ? કે, દુઃખસ્વરૂપ એટલે વિકાર (અને) સુખસ્વરૂપ એટલે નિર્વિકારી ભગવાનઆત્મા. સુખસ્વરૂપ એટલે ભગવાનઆત્મા. એ નરકમાં રહેલો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પણ સુખ ભોગવે છે. સમજાય છે કાંઈ ? એ સમ્યગ્દષ્ટિ નરકમાં રહ્યો આત્માનું સુખ ભોગવે છે અને મનુષ્યપણામાં હજારો માણસો આમ વનમાં આદર કરતા હોય, ત્યાગી દેખાય, પંચમહાવ્રત ધારી દેખાય... સમજાય છે ? પણ જેની દષ્ટિ રાગ અને વિકલ્પ ઉપર પડી છે ને ચૈતન્ય ઉપર નથી એ દુઃખી... વર્તમાન દુઃખી છે, નારકી વર્તમાન સુખી છે. આહા..હા..! ભાઈ ! માપ શી રીતે કરવા ? ભાઈ ! સ્વ પડખે ચડ્યો નથી એ બધા જીવો પર પડખે ઊભા છે. અસંખ્ય અશુભભાવ અને અસંખ્ય શુભભાવ, એ કોઈપણ ભાવમાં ઊભો છે એ બધા દુઃખને જ વેદે છે. નિરંતર ચોવીસ કલાક નહિ પણ જ્યાંસુધી સમ્યક્ ન પામે... સમજાણું કાંઈ ? આત્માની દષ્ટિ ન કરે ત્યાં સુધી નિરંતર, નિગોદથી માંડી નવમી ઐવેયક મિથ્યાદષ્ટિ ગયા, નિરંતર દુઃખી છે. કહો, ભાઈ ! આ ભારે વાત કહે છે.

રામ... રામ... રામ... રામ... રામ... રામ... રામ... ઔં... ઔં... ઔં... ઔં... ઔં... મહાવીર ઔં... મહાવીર ઔં... મહાવીર ઔં... મહાવીર ઔં... કહે છે કે, ઇ મહાવીર મહાવીર કરે તે રાગ છે, એ દુઃખી છે. આત્મા રાગ વિનાની ચીજની દષ્ટિ વિના

એ દુઃખી છે. કહો ભાઈ ! ભારે વ્યાખ્યા, ભાઈ ! આ કહે છે રવિવારે હોળી ન સળગાવાય. હુતાસણી છે ને ? શું કહેવાય ? હુતાસણી ને ? આજે કેટલાક હુતાસણી નહિ સળગાવે. રવિવાર છે ખરો ને, લેમ પડે. રવિવારે હોળી ન સળગાવે. આ ... તો અનાદિથી સળગે છે, કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, જેની અંતરની ખાણમાં અનાકૂળ આનંદનો મોટો દરિયો ભર્યો છે. એવા આત્માની અંતરસન્મુખની દૃષ્ટિ કર્યા વિના જેટલા પ્રાણી ભોગી, ત્યાગી, રોગી, નીરોગી, સ્વર્ગીય, નરકીય, શેઠાઈ અને ભિખારી, બધા ચોવીશે કલાક દુઃખી, દુઃખી ને દુઃખી છે. બરાબર છે ?

વાતમાં એ વાત છે, આખા લોકનું વર્ણન છે ને ? ભાઈ ! એ લોકની અંદર છ દ્રવ્ય ભર્યા છે. તારા સ્વરૂપના ભાન વિના તને કોઈ સ્થાનમાં, કોઈ કાળે, સ્વરૂપના ભાન વિનાના ભાવમાં ક્યાંય સુખ નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહા..! કહો ! વાત તો બેસે એવી છે કે નહિ આ ? ‘ભટકતો થકો જીવ દુઃખ સહન કરે છે.’

ભાવાર્થ :- ‘બ્રહ્મા વગેરે કોઈએ આ લોકને બનાવ્યો નથી, વિષ્ણુ અગર તો શેષનાગ વગેરે કોઈએ ટકાવી રાખ્યો નથી, તથા મહાદેવ વગેરે કોઈથી પણ નષ્ટ કરી શકાતો નથી; પણ આ છ દ્રવ્યમય લોક છે તે પોતાથી જ અનાદિ-અનંત છે. છએ દ્રવ્યો નિત્ય સ્વ-સ્વરૂપે ટકીને નિરંતર પોતાના નવા નવા પર્યાયો (અવસ્થા) થી ઉત્પાદ-વ્યયરૂપે પરિણમન કર્યા કરે છે.’ દેખો ! દરેક પદાર્થ પોતાની અનંત ગુણની અવસ્થાએ સમય સમયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એને બીજું દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી, બીજો કર્તા નથી એમ બીજું દ્રવ્ય પણ એની પર્યાયને ઉત્પન્ન કરતું નથી.

જેટલા દ્રવ્યો અનંત છે એની સમય સમયની અવસ્થા એ દ્રવ્ય પોતે ઉત્પન્ન કરે છે. એ ઉત્પન્ન કરનાર દ્રવ્યનો કોઈ કર્તા નથી. સમજાણું કાંઈ ? એ દ્રવ્યનો બીજો કર્તા નથી ને એ દ્રવ્યની પર્યાયનું બીજું દ્રવ્ય કર્તા નથી. ઈશ્વર કર્તા નથી એમ માનવું ને વળી કહે કે આ બીજો દ્રવ્ય એનું કરે. ઇ તો ઇ નું ઇ થયું પાછું. આહા..હા..! અરે.. ભગવાન ! શું થાય ? નવા નવા પર્યાયો દરેક વસ્તુમાં રજકણે રજકણમાં, આત્માએ આત્મામાં, અનંતામાં, અનંત પરમાણુમાં દરેકમાં જેટલા અનંત ગુણો છે એટલી જ એક સમયમાં નવી અવસ્થાના ઉત્પન્નનો સ્વકાળ એને હોય જ છે. એ

પોતાને કારણે ઊપજે ને પોતાને કારણે પૂર્વની અવસ્થાથી વ્યય થાય અને ધ્રુવપણું કાયમ રાખે.

‘એક દ્રવ્યમાં બીજા દ્રવ્યનો અધિકાર નથી.’ જેમ છ દ્રવ્યમાં, લોકમાં ઈશ્વરનો અધિકાર નથી કે ઈશ્વર કરે. એમ એક વસ્તુમાં, એની પર્યાયમાં બીજા દ્રવ્યનો અધિકાર નથી. આહા...હા...! બીજાનું ભલું, ભૂંડું કરી શકે એવો બીજા દ્રવ્યનો બીજામાં અધિકાર નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ઇ તો પોતાની ભાવનાની શ્રદ્ધામાં જોવે છે. ઇ વાત થઈ ગઈ છે. એ સંસારી જીવ માટે છે, હોં ! ભગવાન માટે નહિ. એ તો ભક્તિ છે કે નહિ ? ભવના ભયના ભેદનારા ભગવાનઆત્માના આ ભવના ભેદનારા... હોં ! ભગવાન નહિ, ભગવાન તો... રાત્રે વાત થઈ હતી ને ? ત્યાં તો ભક્તિ છે ને શ્રદ્ધા છે ત્યાં. શ્રદ્ધાનો વિષય છે, ભગવાનની શ્રદ્ધાનો વિષય છે. વ્યવહાર સમક્તિ. એ ભગવાન કેવા છે ? ભવના ભયના (ભેદનારા છે). એ ઉત્પન્ન કરનાર દ્રવ્યનો કોઈ કર્તા નથી. સમજાણું કાંઈ ?

‘આ છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોક તે મારું સ્વરૂપ નથી, તે મારાથી ત્રિકાળ ભિન્ન છે,...’ મારા આત્માથી અનંત આત્માઓ, આ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પણ આનાથી ભિન્ન છે એમ કહે છે. આહા...! બાયડી, છોકરાનો આત્મા ને એના શરીરો તદ્દન ત્રિકાળ ભિન્ન છે. કોઈ કોઈને દશાને કોઈ કરી શકતું નથી. ‘હું તેનાથી ભિન્ન છું, મારો શાશ્વત ચૈતન્યલોક તે જ મારું સ્વરૂપ છે.’ ચૈતન્ય સ્વરૂપ જે ધ્રુવ નિત્ય અનાદિઅનંત ચૈતન્ય સ્વભાવ ભગવાનઆત્મા એ આત્માનો લોક છે. એ અનાદિ છે. એ લોકને કોઈએ બનાવ્યો નથી ને એનો કોઈ દિ’ નાશ થતો નથી. ભગવાન ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ ! ‘એમ ધર્મી જીવ વિચારે છે...’ લ્યો ! સમજાય છે કાંઈ ?

‘અને સ્વસન્મુખતા દ્વારા...’ પરસન્મુખપણે તો અનંત વાર કર્યું પણ નિર્જરા ભાવના ખરી ક્યારે કહેવાય ? એનાથી જુદો છું. જગતના છ દ્રવ્યો અનંત છે એનાથી જુદો છું અને જુદાની જુદાની ભાવનામાં આવી ભાવન કરે તો ‘વિષમતા મટાડી,...’ સમતા કીધી હતી ને ? ‘સામ્યભાવ-વીતરાગતા વધારવાનો અભ્યાસ કરે છે તે લોક

ભાવના છે.’ એમ. કીધું હતું ને ? ‘બિન સમતા’. બિન સમતા વિના કર્યું અને આત્મા તરવળે તો સમતા વધે. સ્વરૂપની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન વિના છ દ્રવ્ય (સ્વરૂપ) લોકમાં રખડ્યો, એ સ્વરૂપની શ્રદ્ધાની સમતા, જ્ઞાતા-દૃષ્ટા, બીજું કંઈ કરવું નથી, બીજાનું કરી શકતો નથી એવો પોતાનો પુરુષાર્થ, જ્ઞાતા દૃષ્ટા છે એમ ભાન કરી અને સમતા પ્રગટ કરે એને આ લોક ભાવના સાચી ફળે. સમજાણું કાંઈ ?

લોકમાં મારું કોઈ નહિ. મારું તે મારી પાસે છે. શરીરમાં મારું નથી, કર્મમાં મારું નથી, શુભાશુભ ભાવમાં પણ મારું નથી તો બાયડી, છોકરા તો ક્યાંય દૂર રહી ગયા. એ તો ક્ષેત્રથી પ્રત્યક્ષ દૂર (છે), પ્રગટ દૂર (છે). આ પાણી અને દૂધની પેઠે ભેગા દેખાય ઇ જુદાં તો જે ક્ષેત્રે જુદાં (છે) એ તો તદ્દન જુદાં છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

મારો ચૈતન્ય સ્વરૂપ લોક એ હું છું એમ ભાન કરી પર દ્રવ્યથી ભિન્ન છું અને પોતાના સ્વભાવની સન્મુખ થઈ ભાવના કરે અને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય. સમજાણું કાંઈ ? વીતરાગતા-વીતરાગ એટલે સમ્યગ્દર્શન તો છે, સમ્યગ્જ્ઞાન છે. આ ભાવના (ભાવે છે કે) કોઈ મારું નથી, હું એનો (નથી). એવી રીતે જ એકાગ્રતા થતાં એને શાંતિની વૃદ્ધિ થાય. અશાંતિ ટળતી જાય. જ્ઞાનીને હજી થોડી અસ્થિરતા છે ને ? ઇ શાંતિની વૃદ્ધિ થાય એમ અશાંતિ ટળે. લ્યો ! એને લોક ભાવના કહેવામાં આવે છે.

૧૧-બોધિદુર્લભ ભાવના

અંતિમ ગ્રીવકલૌંકી હદ, પાયો અનંત વિરિયાં પદ;

પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાઘૌ, દુર્લભ નિજર્મે મુનિ સાધૌ. ૧૩.

અન્વયાર્થ :- (અંતિમ) છેલ્લી-નવમી (ગ્રીવકલૌંકી હદ) ત્રૈવેયક સુધીનાં (પદ) પદ (અનંત વિરિયાં) અનંતવાર (પાયો) પામ્યો, (પર) છતાં (સમ્યગ્જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (ન લાઘૌ) પામ્યો નહિ; (દુર્લભ) આવા દુર્લભ સમ્યગ્જ્ઞાનને (મુનિ) મુનિરાજોએ (નિજર્મે) પોતાના આત્મામાં (સાધૌ) ધારણ કર્યું છે.

ભાવાર્થ :- મિથ્યાદષ્ટિ જીવ મંદ કષાયને કારણે અનેકવાર ત્રૈવેયક સુધી પેદા થઈને અહમિન્દ્ર પદ પામ્યો છે, પરંતુ તેણે એક વખત પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું નથી, કારણ કે સમ્યગ્જ્ઞાન પામવું તે અપૂર્વ છે, તેથી તેને તે સ્વસન્મુખતાના અનંત પુરુષાર્થવડે જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અને તેમ થતાં વિપરીત અભિપ્રાય આદિ દોષોનો અભાવ થાય છે.

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન આત્માના આશ્રયે જ થાય છે. પુણ્યથી, શુભરાગથી, જડ કર્મદ્વિથી થાય એવું તે નથી. આ જીવ બહારના સંયોગો, ચારે ગતિ તથા લૌકિક પદો અનંતવાર પામ્યો છે પણ નિજ આત્માનું અસલી સ્વરૂપ સ્વાનુભવવડે પ્રત્યક્ષ કરીને તે કદી સમજ્યો નથી, માટે તેની પ્રાપ્તિ અપૂર્વ છે. લૌકિક કોઈપણ પદ અપૂર્વ નથી.

બોધિ એટલે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની એકતા; તે બોધિની પ્રાપ્તિ દરેક જીવે કરવી જોઈએ. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક આવું ચિંતવન કરે છે, અને પોતાની બોધિની વૃદ્ધિનો વારંવાર અભ્યાસ કરે છે તે બોધિદુર્લભ ભાવના છે.

હવે અગિયારમી બોધિદુર્લભ ભાવના.

અંતિમ ગ્રીવકલૌંકી હદ, પાયો અનંત વિરિયાં પદ;

પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાઘૌ, દુર્લભ નિજર્મે મુનિ સાધૌ. ૧૩.

ભાષા જુઓ ! મુનિ કેમ લીધા છે ? પેલા ત્રણ બોલ છે ને ભેગા ? ભાઈ ! બોધિ છે ને બોધિ ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણ. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ત્રણને બોધિ કહેવી છે ને એટલે મુનિ લીધા છે. સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન તો ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ હોય છે પણ અહીંયાં બોધિમાં સમ્યગ્દર્શન, આત્માનું ભાન, જ્ઞાન ને સાથે સ્થિરતા-ચારિત્ર ત્રણની એકતાને બોધિ કહેવામાં આવે છે. ‘બોહિલાભં’ નથી આવતું ? ‘સમાહિવરમુત્તમં દ્વિતુ બોહિલાભં’ આવે છે. એનો અર્થ પણ ન આવડતો હોય. ‘બોહિલાભં’ લોગસ્સમાં શબ્દ આવે છે કે નહિ ?

‘આરુગ્ગબોહિલાભં’ આરોગ્ય એટલે શરીરની નીરોગતા, આ માંગે ! ધૂળમાં

એની વાત નથી. આરોગ્ય એટલે રાગ વિનાની મારી નીરોગ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ મને થાવ. આત્મા આરોગ્ય - પુણ્ય-પાપનો રોગ છે એનાથી રહિત મારી દશા મને પ્રાપ્ત થાવ એનું નામ આરોગ્ય. ધૂળની આરોગ્યતા શું છે ? ઇ તો કીધું, શરીરનો રોગી પણ રાગથી દુઃખી છે, નીરોગી શરીરનો પણ રાગથી દુઃખી છે, એ તો દુઃખી છે. 'આરુગ્ગબોહિલાભં' મને તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનો લાભ થાવ, બીજો લાભ સમ્યગ્દષ્ટિ માંગતો નથી. ધર્મી તો બોધિનો લાભ માંગે છે. એ બોધિધર્મની ભાવનાની વ્યાખ્યા થઈ. (વિશેષ કહેશે...)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

